

**Copenhagen
Business School**

HADELSHØJSKOLEN

International Center
For Business and Politics
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Tel. +45 3815 3585
Fax. +45 3815 3555
e-mail cbp@cbs.dk

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
Ove K. Pedersen**

**Diskurs og Institution
Arbejdets Institutionelle Historie
Et ufuldendt manuskript
© Ove K. Pedersen**

Må kun citeres efter aftale med forfatter

Working paper no 55, 2008
Editor: Lita Lundquist

International Center for Business and Politics
Copenhagen Business School
Steen Blichers Vej 22
DK-2000 Frederiksberg
Phone: +45 3815 3585
E-mail: cbp@cbp.cbs
www.cbs.dk/cbp

ISBN
87-91690-57-9

Dette udgør kapitel 1 i manuskript om Arbejdets Institutionelle Historie. Kommentarer bedes rettet til Ove K. Pedersen, International Center for Business and Politics, CBS. Mailadresse op.cbp@cbs.dk. Postadresse Steen Blichers Vej 22, 2000 Frederiksberg. Telefon (45)3815 3582

Den juridiske diskurs

Afsnit 5

1. Form.

Som sagt: vi har fulgt et drama. I løbet af mindst 150 år er der skabt en diskurs om individ og stat. Diskursen er nu blevet rekonstrueret; dens arkæologi er skrevet. Selvom vi har været langt fra virkelighedens umiddelbare kaos, har vi dog på ingen måde været uden for historiens rækkevidde. Den er blot blevet rekonstrueret.

Rekonstruktionen har afdækket den form den juridiske diskurs har; de forestillinger om magt, rationalitet og historie den er sat sammen af; og de idealer om stat og individ den baserer sig på. Den har også vist, at den juridiske diskurs udgør en kontekst for rationel handling og dermed et sæt af betingelser for, hvordan diskursen kan sættes i tale og i værk. Jeg har vist to ting: at diskursen udpeger nogle idealer for hvem der er handlende subjekter (stat og individ), og sætter regler for hvordan disse kan italesætte idealerne; og at den udpeger nogle roller, og sætter regler for hvordan subjekterne kan iværksætte disse. Som sådan udgør diskursen både en ontologi og en epistemologi.

Den juridiske diskurs er sammensat af en flerhed af forestillinger og idealer, hvis sammenhæng sikres ved, at de har den samme form; eller at de bygger på den samme lokus, ratio og tempus. Jeg har opdaget formen ved at afdække den logiske forbindelse der i diskursen forudsættes mellem de kategorier, der indgår i dens forestillinger. Som sådan udgør formen en meningsramme, der gør det muligt at pege på, hvilke fænomener og begivenheder, der kan begribes som reelle eller virkelige. Formen sætter en ontologi; en meningsfylde for observation og fortolkning¹. Den juridiske diskurs udgør tillige en rationalitetskontekst. Også den er blevet opdaget ved at rekonstruere de regler diskursen indeholder for, hvordan diskursen kan italesættes og iværksættes. Som sådan udgør formen en handlingsramme for hvilke handlinger, der er værdige og gyldige, nyttige og ansvarlige. Formen sætter en epistemologi; en fordring for hvordan diskursen kan anvendes (ved at ytre værdige og gyldige udsagn) og for hvordan den kan iværksættes (ved at aktualisere arbejdssevnenes handlerum).

Den juridiske diskurs består kort sagt i en flerhed af forestillinger, holdt sammen af logiske relationer mellem de kategorier den indeholder; sammenhængen er samtidig af en sådan

¹ se Kögler, H.H., 1999, *The Power of Dialogue. Critical Hermeneutics after Gadamar and Foucault*, MIT Press, chapter 5, pp. 159-213.

karakter, at diskursen kan siges at have en form, der gør den til meningsramme ved begribelse af virkeligheden og til rationalitetsfordring ved italesættelse og iværksættelse. Formen er diskursens kendetegn; dens alter ego. Ved at afdække formen har jeg afdækket den meningsfylde som restdogmatikken og historievidenskaben, ligesom jeg selv, havde til for forståelse, når de - ligesom jeg - fortalte historien om individets frigørelse i billedet af nutidens normalsubjektivitet. Jeg har afdækket en symbolsk orden og dermed forudsætningen for at idealer som stat, individ, arbejde og mange andre kan tilkendes betydning; dvs. er umiddelbart forståelige for restdogmatikere og faghistorikere såvel som for lovgivere og lovanvendere; med andre ord for en flerhed af personer, herunder undertegnede. Jeg har også afdækket den orden, der gør det muligt at vide hvad magt, rationalitet og tid er. Betydningen af de tre forhold ligger i diskursen; først som en for-viden tilstrækkelig til at vi kunne tale om arbejdsevne som et forhold af denne verden; nu som en arkæologisk viden som gør, at vi kan forstå den juridiske diskurs og dens tilblivelse som en forudsætning for, at magt, rationalitet og tid sammen med arbejdsevnen er blevet en del af denne verden.

Formen består i det regulative princip, der ligger bag den øjensynlige dikotomi mellem stat og individer. Vi har opdaget, at hvad der ud fra den umiddelbare erfaring eller sprogbrug synes at være eksklusive kategorier (stat overfor individ; individ overfor individ), med diskursanalysen kan vise sig, "(...) at stå i et sådant forhold til hinanden, at det ene begreb bliver et specialtilfælde af det andet" ². Statsformen er begrebet for enheden mellem de mange enkeltkategorier. Formen viser den logiske forbindelse mellem stat og individ, og gør alle disse og øvrige kategorier til et specialtilfælde af formen selv. Formen har det abstrakte og almene individ- og statsbegreb til lokus; giver enhed til de mange enkeltkategorier; udstyrer dem med en indre regularitet; etablerer regler for deres anvendelse; og konstituerer en kontekst for rationel handling og italesættelse. På den måde er det en særlig og afgrænselig symbolsk orden.

Statsformen er ikke umiddelbart tilstede for vor iagttagelse. Den kan kun opdages gennem en rekonstruktion af de relationer af logisk art, der er mellem de kategorier der indgår i den. Foruden at være begrebet for enheden (den logiske forbindelse) er statsformen også begrebet for, hvordan vi kan tilkende betydning (dvs. mening) til de udsagn vi ytrer, og de handlinger

² se Witt-Hansen, J., 1985, Videnskabernes historie i det 20 århundredes filosofi, København. **** hvilket forlag, p. 166; se også Pedersen, Ove K., 1982, Om Staten som ideologisk system, Institut for Samfundsøkonomi og Planlægning, Roskilde Universitetscenter, arbejdsrapport no. 1. (også OKP - medaljeafhandling).

vi foretager. Den kommer til syne i egenskab af de løfter vi giver i forbindelse med arbejdsleje, og som vi kan fortolke som rationelle (og dermed bindende) ytringer; og i egenskab af de handlinger vi gør i forbindelse med udførelse af arbejde, og som vi kan forstå som nyttigt (og dermed kontraktindløsende) arbejde. Statsformen sætter spor når den aktualiseres. Dens aktualisering er til forudsætning for dens eksistens. På den måde er statsformen identiske med de spor den sætter.

Den er også et abstrakt og alment begreb. Statsformen består af idealer ordnet af det regulative princip der ligger i deres logiske forbindelse og hvis eksistens afhænger af, hvorvidt og hvordan idealerne aktualiseres. Ligesom personretten ser bort fra personens køn og formue, og udstyrer enkeltpersonen med noget abstrakt - nemlig, arbejdsevne; ser formue- og obligationsretten (og alle andre retlige discipliner) bort fra hvilke personer i kød og blod der sidder på statens magtmidler, og udstyrer staten med noget alment - nemlig, evnen til at delegere autonomi og til at begrænse og beskytte den. I retlige termer er individet den fysiske enkeltperson, men også personrettens begreb for individ; ligeså er staten den konkrete og fysiske magtudøvelse, men også obligations- og formuerettens begreb for stat. Alle levende individer er af kød og blod, men har også status af retssubjekt; alle stater består af statslige embedsmænd og ansatte, men har også status af retlig enhed. Som enkeltindivid og retssubjekt er individet både en fysisk størrelse og en abstraktion. Det samme er staten som hierarkisk organisation og stat. I begge tilfælde er der tale om et ideal for, hvordan individer i kød og blod kan (eller bør) formes. I det hele taget er statsformen det abstrakte og almene begreb for den logiske sammenhæng mellem de mange abstrakte og almene idealer, der samlet set gør statsformen til en logisk enhed af idealer.

At stat og individ er idealer giver i sig selv anledning til distancen mellem statens form og individernes handlinger; og muliggør at individet kan gøre (eller kan undlade at gøre), hvad det ifølge idealet er tilsagt at gøre. Ved at gennemføre diskursanalysen har det været mit formål at vise, at i det øjeblik det levende individ ekviperes med arbejdsevne, indsættes det også i en symbolsk orden, der ikke alene giver det individuel autonomi, men også individuel kapacitet til at agere som om det er et fornuftsvæsen. Individet udrustes med en juridisk rolle, men sættes også på plads i statsformen, der giver det mulighed for at være viljesbestemt, formålsrettet og forudseende. Rollen er delegeret, sætter betingelser for at handle rationelt, men indgår også i en meningssammenhæng, der gør det muligt for en flersidig af personer at forstå hvad rollen går ud på og dermed rette fælles forventninger til sig selv og til andre, der

måtte bære den. Selvom rollen udgør et sæt af fælles - og fælles begribelige - forventninger, og selvom rollen indebærer ganske præcise regler for, hvordan den kan sættes i tale og iværksættes, så er det ikke dermed givet, at alle individer, i alle sammenhænge også gør det. Principielt er verden åben. Erfaringens verden fortæller da også, at menneskelig adfærd er mere nuanceret end den juridiske rolle foreskriver. Diskursen skaber en rolle, hvortil der hører et sæt af forventninger, men den betyder ikke, at disse forventninger udbredes til at omfatte en flerhed af individer, og at disse som noget selvfølgeligt retter disse forventninger mod sig selv og andre. Diskursen indebærer en mulighed for rolle-identitet og for rolle-distance.

Det specielle ved diskursanalysen er derfor dette: at den på den ene side gør det muligt at bestemme de handlemuligheder som et individ og staten tildeles; og på den anden at forstå, hvordan en flerhed af personer kan finde den samme betydning i det samme fænomen. Diskursanalysen tager højde for, at de juridiske rolle sætter betingelser for adfærd, men også er en ramme for fælles fortolkninger.

1.2. Rationalitet.

Sådan har det ikke altid været. Statsformens for-historie har vist hvordan. Den absolutistiske regulering var ikke af abstrakt og almen karakter. Den delegerede ikke individet abstrakte og almene rettigheder, og gjorde ikke staten til en ansigtsløs, upersonlig udøver af autoritet. Ligesom individet ikke havde autonomi, havde staten ikke enhed. Den arkæologiske undersøgelse af normalsubjektivitetens for-historie viste, at den absolutistiske regulering fulgte idealer af en anden art. Mellem de privilegerede og de besiddelsesløse var der en forskel. Forskellen var ikke normativ, men naturgroet; ikke abstrakt og almen, men specifik og altid suspensiv. Den blev først normativ og abstrakt i takt med kongemagtens retliggørelse af det naturgroede. At de formuende havde for-rettigheder, mens de besiddelsesløse var foruden, var begrundet i naturgroede institutioner, som gjorde materiel besiddelse til en symbolsk skillelinie. Samfundet var skilt på tværs i et makrokosmos af to slags mennesker og i et mikrokosmos af utallige positioner. Hin enkelte eksisterede ikke. Det gjorde derimod objektive kategorier som bonde og løsgænger; men ingen - hverken konge eller tigger - var juridiske subjekter i nutidig forstand. Hver og en var retsobjekter i en symbolsk orden, der inkluderede alle; satte alle i et retligt forhold til hinanden med konge, adel, købstad, laug og husbond - og kun dem - i en særlig privilegeret position, for hvem alle andre var objekter for

magtens udøvelse.

Den absolutistiske regulering havde således intet lokus; den satte heller ikke betingelser for ratio. I det hele taget baserede den sig ikke på nogen forestilling om rationalitet. Der eksisterede ingen universelle (forudgivne, alment abstrakte og sanktionerede) regler for, hvem kongemagten skulle delegere arbejdsevne; ej heller for, hvornår kongen skulle beskytte denne. Reguleringen var altid suspensiv og underlagt opportunistisk gældende hensyn. Mellem individets personlige retsevne og formueretlige habilitet var der også inkonsistens. Der eksisterede ingen (konsistente og kohærente) regler for hvordan den enkelte skulle iværksætte sine rettigheder ved udveksling af goder og ydelser. I visse tilfælde var den personlige evne helt frataget (de besiddelsesløse), i andre var den delvis tilstede (byens borgere); i nogle tilfælde var evnen tilstede, men habiliteten delvis fraværende (stavnsbundne bønder); i andre var habiliteten tilstede, men evnen ikke (kvinder under kønsværgemål). Fra 1700-tallet blev inkonsistensen desuden styrket - de besiddelsesløse blev pålagt arbejdspligt, stavnsbundet og indespærret, samtidig med at visse kontraktlignende forhold blev introduceret. Inkonsistensen gjorde reguleringen formløs. Fraværet af lokus og ratio var ét udtryk for dette; kongens anvendelse af reguleringsmidler var ét andet. I privilegiesystemet blev herremænd og borger således udpeget til retssubjekt med henvisning til slægt og privilegium. I bevillingssystemet blev den forlagte kvinde og manufakturisten udpeget efter personlige og sociale egenskaber. I lovgivningssystemet blev besiddelsesløse pålagt arbejdspligt og bønder stavnsbundet uanset deres personlige egenskaber og uanset deres herkomst. Desuden blev der anvendt forskellige reguleringsmåder alt efter hvilke privilegier, der skulle reguleres. De besiddelsesløse blev reguleret ved lov; adelen og købstaden og laugene ved monopoler; kvinder ved dispensationer og tilladelser; fabrik og manufaktur ved bevillinger. Det er først med arbejdsevnenes kvantitative udbredelse til at omfatte alle, at forskellen mellem de privilegerede og de besiddelsesløse ophæves, og alle (bortset fra umyndige unge) udstyres med normalsubjektivitet. Med den almindelige arbejdsevne opstår forskellen mellem stat og individ. Normalsubjektiviteten gør alle til individer (subjekter) for staten, og lovgivning til den ene gyldige måde at regulere på. Med den almindelige arbejdsevne opstår også muligheden for et arbejdsmarked. Normalsubjektiviteten gør alle til besiddere af arbejdsevne, og dermed alle til potentiel deltager på et marked for arbejde. Begrebet de besiddelsesløse mister sin mening i takt med at retssubjektivitet bliver det normale og alle kommer til at besidde noget, der kan afhændes, nemlig arbejdsevne.

På arbejdsmarkedet har alle derfor besiddelse. Markedet forudsætter den almene og abstrakte arbejdsevne. Under den absolutistiske regulering var der intet arbejdsmarked, eller kun kimære og inkonsistente ansatser. I det omfang den enkelte efter egen beslutning kunne indgå fæsteaftale eller tage arbejde hos laugsmester var der kimære betingelser for markedslignende relationer. I det omfang arbejdspligten var ubrydelig; stavnsbåndet var bindende; prisfastsættelsen var politisk; og ingen havde fuldkommen arbejdsevne, var markedslignende relationer tilnærmelsesvist eller helt fraværende. Et marked for arbejde forudsætter en række betingelser, der alle ligger i statsformen. På den ene side forudsætter det individer udstyret med arbejdsevne; herunder personlig retsevne og formueretlig habilitet. På den anden forudsætter det abstrakte og almene relationer mellem individer og stat; herunder betingelser for at individer har økonomiske egeninteresser som begrænses og beskyttes af staten. Endeligt forudsætter det socialitet; herunder betingelser for at alle kan rette fælles forventninger til hinanden. Arbejdsmarkedet er en social og historisk institution, hvis betingelser først er tilstede, når statsformen er det, og som først eksisterer i egenskab af marked, når arbejdsevnen aktualiseres i regelstyret adfærd af individer såvel som af stat.

Statsformen er det regulative princip, der gør et arbejdsmarked muligt. Den binder individer til at udveksle arbejdsevne og til at gøre det ved den samtidige cirkulation af goder og fordringer. Den bringer individuelle mål og midler sammen. A kan købe hos B, B kan sælge til A. Købet og salget kan dog udelukkende ske ved, at der etableres en interessesituation hvor A og B knytter deres egne behov til hinandens ydelser; aftaler en udveksling og giver et tilsagn. A og B kan knytte en interesse til egne besiddelser, men kun indfri egne behov ved samtidig at tilfredsstille modpartens. De må betragte deres egne besiddelser som et middel til at tilfredsstille egne behov; men også se den andens behov som middel til at virkeliggøre en egeninteresse. De må m.a.o. knytte interesse både til det, de selv er i besiddelse af, og til det modparten besidder. De er pålagt at agere mål-middel rationelt. Men mere end det. I en mere fundamental forstand gør statsformen det muligt for A og B og alle andre, at komme til indsigt i sig selv som individer, udstyret med egeninteresse; og at fortolke alle andres adfærd og ytringer som udtryk for, at også de er individer og har behov og interesser. Statsformen tildeler den enkelte en social identitet, og gør behov og økonomiske (egen) interesser til det fælles - til det sociale.

1.3. Magt.

Sådan har det heller ikke altid været. I for-historien var suveræniteten uvilkårlig, der var ikke sat vilkår for dens udøvelse; hvilket gjorde det umuligt for individerne at handle som om de var viljesbestemte og umuligt for dem at forudse konsekvenserne af deres handlinger. De privilegerede havde naturgroede for-rettigheder; de besiddelsesløse blev reguleret med uvilkårlig vold. Overfor de besiddelsesløse kunne de mægtige (konge, herremand, husbond) udøve tilnærmelsesvis uvilkårlig magt; overfor de privilegerede var magtudøvelsen begrænset af håndsfæstninger, kongebreve eller andre suspensive privilegier. Det er først når individet blev "normalt", at der blev sat grænser for magtens udøvelse og regler for individernes iværksættelse af deres autonomi; og først hermed, at det bliver muligt at have forestillinger om magt. Staten må have monopol på magtudøvelse (suveræniteten), før individet kan placeres i forhold til stat; før det kan specificeres i forhold til andre individer; og før både stat og individer kan kvalificeres til at handle på en forudgivne, principiel og sanktioneret måde, dvs. udøve magt.

I den før-moderne periode indskrænkes adelens (og kirkeadelens) magt over bonden. Det samme gjorde laugenes over handel og håndværk; husbondens over tyendet; de privilegeredes over de besiddelsesløse, og mandens over kvinden. Gennem at ophøje de naturgroede privilegier til lov eller sædvane gjorde de enevældige konger sig til suveræn; til den der havde autoritet til at lovgive og udøve ret og dermed beslutte, hvor grænserne skulle gå for de privilegeredes magt. De samfundsmæssige relationer blev retliggjorte, ophøjet fra naturgroet institution til lovgivet ret, hvilket skete i takt med at almindelig lov afløste bevillingssystemet og bevillingssystemet afløste privilegiesystemet.

Enevoldens monopolisering skete ikke over en nat, men over mere end 150 år. Visse sanktionsrettigheder er da også stadig tillagt forældre over deres børn og den myndige væрге over den umyndige protegé. I den før-moderne periode havde kongen, herremanden, købstaden, laugene, husbonden og manden privilegier. I den tidlig-moderne periode gjorde kongemagten alle til subjekter for egen autoritet og samlede den samfundsmæssige suveræniteten i centralstaten. Kongemagten blev tidligst til stat, da suveræniteten var koncentreret og den individuelle autonomi var delegeret, og individer såvel som stat kunne iværksætte og italesætte abstrakte og almene idealer om individuel autonomi og statslig suveræniteten. Statsformens arkæologi viser hvor relativt - eller moderne - statsbegrebet er. Den viser også hvor langstrakt kampen for den moderne stat var; eller hvordan den absolutistiske periode

skabte forudsætninger for den borgerlige statsform. Det er først med statsformens tilblivelse, at ret og pligt bliver almene og abstrakte normer; at statens beskyttelse bliver upersonlig, og det er først med statsformen, at det bliver muligt at tale om staten som en abstraktion - et retsprincip, der indbefatter alle uanset bosted, køn og formue.

Statsformen indvarsler nye typer af magt. Eller sagt anderledes: gør det muligt at forstå et samfundsmæssigt forhold eller en personlig relation kan være udtryk for magtudøvelse. Statsformen er den meningsramme, der tilkender sociale fænomener betydning af magt. Magt er defineret og begrundet i den juridiske diskurs. I sig selv er statsformen ikke en størrelse som nogen har magt over; eller er i besiddelse af; eller kan anvende til at indløse individuelle eller kollektive interesser. Det er tværtimod i diskursen - i den symbolske orden - at noget tilkendes betydning af magt; at myndighed udpeges, tildeles og fordeles; og som sådan er til forudsætning for, at magt kan udfoldes i konfrontation mellem individer, der iværksætter deres økonomiske interesser og fuldbyrder deres egne behov. Ved individernes iværksættelse af arbejdsvejen er fire typer af magt i virke. Det drejer sig først om statsformens *dominans*; dernæst om statens *suverænitæt* (dens intervention gennem regulering), videre om dens fordeling af *autoritet* (eller myndighed); og endelig om statens og individernes udøvelse af *magt* gennem statens delegation og beskyttelse og individernes ansvarlighed og nyttighed.

I det omfang volden bliver monopoliseret, og rets- og handleevne bliver et abstrakt og alment kendetegn ved alle individer, bliver statsformen dominerende. Den bliver den form, der altid og allerede sætter individuelle og kollektive subjekter i en bestemt rolle, og tilbyder alle en betydningsramme til forståelse af hvad der er fælles og hvad der er individuelt. I det omfang statsformen bliver dominerende har staten også suverænitæt til at intervenere gennem bindende (eller sanktionerbar) regulering, ligesom til at fordele autoritet – både til staten selv og til individer. Stat og individer gøres til subjekter med hver deres sæt af autoritative funktioner. Endelig: i det omfang autoritet udpeges, fordeles og tildeles, kan stat såvel som individer udøve magt. Stat kan beskytte den ene ved at påbyde, forbyde og tvinge den anden. A kan overtale, forføre og overbevise B til at gøre noget, eller gøre noget som B ellers ville have undladt at gøre. I denne - den moderne - forstand forudsætter magtudøvelse at A såvel som B, stat såvel som individer, har betingelser for at agere rationelt; at de kan forstå når de udøver magt og hvornår der bliver udøvet magt over dem. Sådanne forudsætninger er først tilstede med statsformen. Dominans er til forudsætning for autoritet og autoritet er til forudsætning for magt.

1.4. Tid.

Sådan bliver det først fra begyndelsen af 1800-tallet. I nutidige termer kan bondens og svendens og tiggerens retlige situation kun beskrives negativt; som forskellig fra de friheder de (muligvis) har haft i før-moderne tider til at arbejde eller tigge, og som forskellig fra de friheder de blev tildelt i fremtiden som normalsubjekter. Den absolutistiske regulering var ikke underordnet grundsætninger af retsstatslig karakter; stat og individ var ikke adskilt af grænser for statslig magtudøvelse; staten var ikke en ansigtsløs enhed; i lokus stod ikke individet. Af samme grund kan den absolutistiske regulering kun beskrives ved hvad den ikke var. Og af samme grund var den uden tempus - uden tid og udvikling.

Den liberale statsform med enkeltmennesket og stat i lokus sætter de tilstrækkelige betingelser for at eftertiden kan skrive historien baglæns. I bakspejlet er fortiden forskellig fra nutiden; og det vil altid være muligt at finde kimære ansatser til "historisk udvikling". Tiden opstår, når det fra nutidens ståsted er muligt at gøre hændelser til diskursive begivenheder; eller når betingelserne er tilstede for at konstruere historien i lyset af nutidige idealer. Tid er en forestilling; i dette tilfælde immanent til den juridiske diskurs.

Hvornår tiden holder op med at "stå stille" er svært (måske umuligt) at tidsfæste; i hvert fald objektivt. Alligevel er det netop hvad retsdogmatikken og faghistorien og jeg selv har gjort. Ligesom faghistorien har retshistorien forudsat et slutpunkt ($t + 1$) for at kunne genkende et startpunkt ($t + 0$) og herfra fortælle historien om udviklingen mellem de to (fra $t + 0$ til $t + 1$). Historievidenskaben formår - ligesom jeg at "sætte tid til de mange begivenheder i regelgivningen, men først når det er muligt at se noget abstrakt og alment blive dannet i hvis billede historiens start kan genkendes. I sig selv udgør begivenhederne ikke nogen tid; og i sig selv sætter de heller ikke en tid. De er tidløse, og får først betydning, bliver først meningsfulde, når de diskursive betingelser er tilstede for at begivenheden kan "sættes i serie", eller kan tilføres sådanne karakteristika, at de kan forstås som udtryk for noget mere end blot begivenheder og blive fælles om at udgøre ændringer i et udviklingsforløb. Diskursive begivenheder er forståelige; af samme grund kan de skabe historie; og historien opstår når de diskursive betingelser er til stede - ikke før.

I faghistorien såvel som retsdogmatikken er regelændringen den genstand, der udgør den nødvendige, men ikke tilstrækkelige forudsætning for tid. Historievidenskaben lægger flere og andre genstande til grund for sine beskrivelser; for eksempel krige, misvækst og pest; eller kongers død og kongers kroning; men i tilfældet med arbejdsevnen, og dermed spørgsmålet om den økonomiske individualisme, er regelændringen den vigtigste. Individets frigørelse handler om regelændringer og det er især kongemagtens idelige ændringer, der for eftertiden kan udgøre den genstand over hvilke der kan skabes historie. Historievidenskaben formår (ligesom jeg) kun at forklare "udviklingen" ved at gøre udøvelse af magt gennem ændringer i retlig status til historiens drivkraft. Det er konger der delegerer myndighed; det er konger der giver lov; udsteder dispensationer; det er herremænd der indgår aftaler; det er konger der binder sig selv ligesom bonden gennem fæstebrevet; det er laugene der beslutter laugsskråer og sanktionerer brud på samme; det er husmænd der indgår ægteaftale og fæster dreng og håndlanger og tyende, og det er ændringer i deres kompetencer hertil, der afgør hvor magten skal koncentreres - i de "seks magter" eller hos kongen som monopol? Individets historiske konstitution skete i et samtidigt forløb med adelens tab af autoritet til at udøve uvilkårlig magt over bonden, og husmændens tab af ret til at udøve uvilkårlig magt over inderste og tyende. Det skete også i usamtidige forløb, hvor de besiddelsesløse fik individuelle rettigheder langt senere end de besiddende; hvor bonden fik det tidligere end husmænd og inderstes; hvor husmænd fik det tidligere end kvinden. Men også hvor de forskellige områder for regulering begyndte at udvikle sig samtidigt, dvs. fulgte en form for samtidighed i et forløb mod normalsubjektivitet.

Den juridiske diskurs omfatter en forestilling om tid, hvis mindsteenhed er regelændring og hvor ændringen, eller forskellen mellem et retsfaktum defineret på én måde ($r + 0$) og det samme retsfaktum defineret på en anden ($r + 1$), udgør den forskel, der kan tilskrives betydning; eller danne grundlag for en etablering af en serialitet og dermed skabe forestillingen om et udviklingsforløb. Med enkeltmennesket i lokus opstår betingelserne for at gøre de mange ændringer i forordninger og recesser til diskursive begivenheder. Hermed opstår også betingelserne for at skelne mellem to typer af ændring. Den ene er transformationen; den anden er forandringen.

Transformationen er intern til diskursen. Faghistorien skelner mellem de naturgroede institutioner (arbejdsfriheden, købstadsprivilegiet, laugsmonopolet, kønsfriheden osv.) og begrænsninger på samme. Den skelner også mellem begrænsninger på de naturgroede friheder

og frigørelsen fra begrænsningerne. Mellem den før-moderne og den tidlig-moderne periode indtræffer en transformation i takt med dannelse af privilegiesystemet og retliggørelse af de naturgroede privilegier. Mellem den tidlig-moderne og den moderne periode indtræffer der transformation med dannelse af bevillingssystemet og den almindelige lovliggørelse af forholdet mellem stat og individer. Hvis noget transformeres indebærer det et skift i dominans - fra naturgroet til retliggjort; fra retliggjort til lovgivet. Der er en tid før begrænsninger bliver lagt på individernes frihed; der er en tid efter. Der er også en tid før begrænsninger på individernes frihed bliver fjernet; og efter normalsubjektivitetens udbredelse.

Forandringen er også intern til diskursen. Begivenheder er faktiske hændelser og i det omfang de kan sættes i serie kan de også forstås som ændringer. Christian IV fastslog i laugsartikler fra 1620 at den ene mester ikke måtte give højere svendeløn end den anden; i en betænkning fra 23. Oktober 1664 fremgår det, at mestrene ikke for fremtiden må bestemme svendenes løn. Ændringen mellem de to udgør en forandring, men kun fordi den har betydning; eller kan sættes ind i en meningssammenhæng, der har med svendenes arbejdsevne og frigørelsen fra laugsmonopolet at gøre. Meningssammenhængen bærer dog alle nutidens kendetegn. Det er kun i normalsubjektivitetens bakspejl at ændringen mellem 1620 og 1664 kan tilkendes betydning. Den juridiske diskurs sætter betingelserne for at fortidens begivenheder kan forstås som forandringer. I det omfang de retlige begivenheder var underlagt dagældende hensyn "stod tiden stille"; i det omfang de var orienteret mod nugældende idealer, dannede de et forløb af diskursive begivenheder - blev de til forandringer. Den juridiske diskurs indeholder forudsætninger for at tilkende fortiden betydning. Den afgør desuden hvorfra forandringer kan opstå; eller hvor vi skal lede efter årsagen til forandring. Det skal vi i suverænitets udøvelse. I den moderne periode ligger den to steder - og kun disse to steder: i statens intervention og det private initiativ. Staten kan intervenere og individerne kan binde sig; forandring indtræder når staten ændrer lovgrundlaget og når individer iværksætter ved at købe og sælge med det formål at tilfredsstille egne behov. I nutidens bakspejl er begivenheder forståelige, men kun som magtudøvelse og kun på to måder - enten som ændring i regler eller som ændringer i besiddelse.

På den måde har jeg sluttet rekonstruktionen af den juridiske diskurs. Rekonstruktionen har afdækket den form den juridiske diskurs har og de forestillinger om magt, rationalitet og historie den er sammensat af. Den har også vist, at den juridiske diskurs udgør en kontekst for rationel handling og dermed et sæt af betingelser for, hvordan diskursen kan italesættes og

iværksættes.